

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни “Фінансове право”
на тему: “Правові аспекти регулювання страхування в Україні”

Виконав: студент групи ПР-31

Грицюк М.

Керівник: доктор філософії, доцент, Кузь Т.В

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS__

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Теоретико-правові основи страхування	6
1.1. Поняття, сутність та правова природа страхування.....	6
1.2. Основні принципи страхування	8
1.3. Нормативно-правова база страхування в Україні.....	9
Висновки до розділу 1	12
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	13
2.1. Суб'єкти страхових відносин	13
2.2. Особливості правового регулювання окремих видів страхування	15
2.3. Державне регулювання і контроль за діяльністю страхових компаній в Україні	17
Висновки до розділу 2	18
РОЗДІЛ 3. Проблеми та перспективи розвитку страхування в Україні	20
3.1. Проблеми правового регулювання страхування в Україні в умовах воєнного стану	20
3.2. Напрямки вдосконалення законодавства у сфері страхування	21
Висновки до розділу 3	23
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28

ВСТУП

Актуальність проблеми. Страхування, як суспільно-економічний організм, відіграє вагомую роль у сучасній ринковій системі, забезпечуючи охорону матеріальних прав фізичних осіб та організацій від різноманітних загроз. У світі, де непередбачуваність та ризики стали частиною буття, страхування виступає одним з найважливіших інструментів контролю над цими ризиками. В умовах євроінтеграції та воєнного часу в Україні питання юридичного врегулювання страхових відносин набувають особливого значення. Стан, що склався в державі, вимагає термінового перегляду та підлаштування поточних положень законодавства, щоб забезпечити міцний захист прав споживачів та стійкість страхового ринку.

Страховий ринок України проходить через період перетворень, що спричинені необхідністю підлаштовування вітчизняного законодавства до європейських вимог, а також викликами, зумовленими бойовими діями.

За словами І.О. Александрової, «сучасний стан страхового ринку України характеризується необхідністю кардинального реформування системи правового регулювання» [1, с. 45]. Це наголошує на важливості вивчення та удосконалення правових механізмів, які керують страховою діяльністю, оскільки вони повинні відповідати актуальним викликам та потребам сучасності.

Юридичне регулювання страхування в Україні ґрунтується на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про страхування» та інших нормативно-правових актів. Проте наявна система юридичного регулювання потребує вдосконалення у відповідності до сучасних викликів та міжнародних стандартів. Важливо враховувати як внутрішні потреби, так і світові тенденції, що впливають на глобальний страховий ринок.

Стан наукової розробки питання. Теоретичні та практичні аспекти правового регулювання страхування були досліджені такими науковцями, як В.Д. Базилевич, О.О. Гаманкова, С.С. Осадець, В.М. Стеценко, Т.А. Говорушко, І.О. Александрова та інші. Їхні роботи підкреслюють важливість системного підходу до вивчення страхових відносин, проте динамізм розвитку страхових

відносин та зміни у законодавстві вимагають продовження наукових досліджень у цій сфері. В умовах швидких змін в економіці та суспільстві, дослідження правового регулювання страхування стає не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення стабільності та розвитку страхового сектора.

Мета роботи полягає у всебічному дослідженні системи правового регулювання страхування в Україні, виявленні проблем і визначенні шляхів її вдосконалення. Це дослідження має на меті не лише аналіз чинних норм, але й пропозиції щодо їх покращення, що дозволить забезпечити більш ефективний захист прав споживачів та стабільність страхового ринку.

Об'єктом дослідження слугують суспільні взаємини у царині страхування в Україні. Це поняття охоплює широке коло взаємодій, що виникають між різними учасниками страхового процесу, зокрема страхувальниками, страховиками, застрахованими особами, вигодонабувачами та державними інституціями, які здійснюють регулювання діяльності страхових фірм.

Суспільні взаємини в страхуванні — це комплексне та багатогранне явище, яке містить у собі як юридичні, так і соціально-економічні складові. Юридичні аспекти цих відносин визначаються нормами законодавства, що регламентують укладання страхових договорів, права та обов'язки сторін, процедури врегулювання страхових подій, а також механізми захисту прав споживачів. Особливу вагу мають питання, пов'язані з ліцензуванням страхових компаній, контролем за їхньою діяльністю, а також захистом прав страховиків та страхувальників.

Соціально-економічні елементи передбачають аналіз ринкових умов, у яких функціонує страховий сектор, а також вплив економічних факторів на розвиток страхування. Це може бути зумовлено економічною стабільністю країни, рівнем доходів населення, потребами в страхових послугах, а також змінами в соціальному середовищі, які впливають на страхові ризики. Наприклад, війна, стихійні лиха, економічні кризи — все це може мати значний вплив на обсяги страхування та його характер.

Предметом дослідження дослідження стали правові норми, які впорядковують страхову діяльність на території України, засоби їх втілення та складнощі правового регулювання страхування в умовах, коли триває війна.

Для досягнення поставленої мети було застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний та історико-правовий методи.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, які об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань на 3 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 30 сторінку, з яких основний текст – 25 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ

1.1. Поняття, сутність та правова природа страхування

Страхування, як правничий інститут, має тривалу історію формування та розвитку і є ключовим механізмом для забезпечення захисту майнових інтересів суб'єктів права. У юридичній літературі концепція страхування аналізується з різноманітних точок зору, що призводить до розмаїття підходів до його дефініції. За визначенням В.Д. Базилевича, «страхування – це система економічних відносин з приводу формування цільових фондів грошових коштів та їх використання для відшкодування збитків при настанні страхових випадків» [2, с. 78]. Це формулювання наголошує на економічному підґрунті страхування, яке функціонує як спосіб розподілу ризиків між тими, хто бере участь у страхових угодах.

Згідно зі «статтею 1 Закону України «Про страхування» , страхування визначається як правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством» [3].

Правова природа страхування характеризується специфічними ознаками, які відрізняють його від інших цивільно-правових інститутів. С.С. Осадець виділяє такі основні ознаки страхування:

- «ймовірнісний характер настання страхової події;
- випадковість моменту настання і розміру збитків;
- зворотність страхових відносин;
- солідарність розподілу збитків між усіма учасниками» [4, с. 92].

З правової точки зору страхування є складним комплексом правовідносин, що включає публічно-правові та приватноправові елементи. О.О. Гаманкова зазначає, що «страхові правовідносини мають подвійну природу: з одного боку, вони регулюються нормами цивільного права як договірні відносини між рівноправними суб'єктами, з іншого – підлягають публічно-правовому регулюванню з боку держави» [5, с. 134].

Правовідносини у сфері страхування характеризуються такими особливостями:

По-перше, алеаторність (ризиковість) страхових правовідносин. Як слушно зауважує Т.А. Говорушко, «страхові зобов'язання є алеаторними, оскільки обсяг прав і обов'язків сторін залежить від настання або ненастання випадкової події» [6, с. 156].

По-друге, тривала природа більшості страхових правовідносин зумовлює потребу в специфічному правовому врегулюванні питань чинності договору з плином часу та перегляду умов страхування.

По-третє, своєрідний суб'єктний склад, який включає страховика, страхувальника, застрахованого, вигодонабувача та інших залучених до страхових відносин осіб.

Страхування відіграє низку важливих функцій у суспільстві. В.М. Стеценко виділяє такі основні функції страхування:

- «ризикова (перенесення ризику);
- відшкодувальна (компенсація збитків);
- попереджувальна (фінансування заходів щодо зменшення страхового ризику);
- ощадна (накопичення коштів);
- інвестиційна (розміщення страхових резервів)» [7, с. 203].

Особливе значення має принцип субрегації у страхуванні, який дозволяє страховику після виплати страхового відшкодування вимагати від особи, відповідальної за заподіяння шкоди, відшкодування сплаченої суми. Цей принцип, як зазначає І.О. Александрова, «забезпечує справедливий розподіл

тягаря відповідальності та попереджає необґрунтоване збагачення застрахованого» [1, с. 67].

Класифікація страхування відіграє значну роль у теоретичному осмисленні та практичному застосуванні його юридичної сутності. За ознакою обов'язковості розрізняють обов'язкове та добровільне страхування. Обов'язкове страхування визначається законом та виступає формою соціального забезпечення громадян.

Добровільне страхування реалізується на підставі угоди між страховою організацією та страхувальником.

За об'єктами страхування традиційно виділяють особисте страхування, страхування майна та страхування відповідальності. Кожен різновид має власні особливості правового регулювання, що впливають зі специфіки страхових інтересів та ризиків.

Отже, страхування є як багатогранний правовий механізм, що вбирає в себе аспекти приватного та публічного права, і вирізняється унікальними рисами, які відокремлюють його від решти цивільно-правових інституцій.

1.2. Основні принципи страхування.

Функціонування страхових відносин ґрунтується на системі основоположних принципів, які визначають правила поведінки учасників страхового ринку та забезпечують ефективність страхового захисту. Ці принципи мають як економічне, так і правове значення, оскільки закріплюються в нормах законодавства та договорах страхування.

Принцип страхового інтересу є основоположним у страхуванні. Як зазначає В.Д. Базилевич, «страховий інтерес являє собою міру матеріальної зацікавленості фізичної або юридичної особи у збереженні об'єкта страхування» [2, с. 95]. Відсутність страхового інтересу робить договір страхування недійсним, оскільки перетворює його на своєрідне парі.

Принцип максимальної добросовісності (*uberrimae fidei*) вимагає від сторін договору страхування повного розкриття всіх суттєвих обставин, що

можуть вплинути на оцінку страхового ризику. С.С. Осадець підкреслює, що «порушення принципу максимальної добросовісності може служити підставою для відмови страховика у виплаті страхового відшкодування» [4, с. 118].

Принцип відшкодування передбачає, що «страхове відшкодування не може перевищувати розміру фактично заподіяної шкоди» [5, с. 178]. Цей принцип забезпечує компенсаційну функцію страхування та попереджає необґрунтоване збагачення застрахованого.

Принцип пропорційності означає відповідність між страховою сумою та дійсною вартістю застрахованого майна. О.О. Гаманкова зауважує, що «при неповному страхуванні страхове відшкодування виплачується пропорційно відношенню страхової суми до дійсної вартості майна» [5, с. 189].

Принцип субрегації дозволяє страховику після виплати страхового відшкодування набувати права вимоги до особи, відповідальної за заподіяння шкоди. Т.А. Говорушко відзначає, що «субрегація забезпечує справедливий розподіл збитків та попереджає подвійне відшкодування» [6, с. 201].

Принцип співстрахування застосовується при страхуванні великих ризиків кількома страховиками. «Співстрахування дозволяє розподілити ризик між кількома страховиками та збільшити можливості страхового покриття» [7, с. 156], – зазначає В.М. Стеценко.

Принцип контрибуції діє при страхуванні одного об'єкта в кількох страхових компаніях. У разі настання страхового випадку кожен страховик несе відповідальність пропорційно своїй частці в загальній страховій сумі.

Ці принципи взаємопов'язані та утворюють цілісну систему, що забезпечує стабільність та ефективність функціонування страхового ринку.

1.3. Нормативно-правова база страхування в Україні

Система правового регулювання страхування в Україні має ієрархічну структуру та складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили.

Основу цієї системи становлять конституційні норми, положення кодифікованих актів, спеціальне страхове законодавство та підзаконні нормативно-правові акти.

Конституційні засади страхування закріплені у статтях 13, 41, 46, 49 Конституції України, які «гарантують право приватної власності, свободу підприємницької діяльності, право на соціальний захист та охорону здоров'я» [8].

Ці конституційні норми створюють правову основу для розвитку страхових відносин в Україні.

Центральне місце в системі правового регулювання страхування займає Цивільний кодекс України, «глава 67 якого присвячена договору страхування»[9].

Цивільний кодекс встановлює загальні засади цивільно-правового регулювання страхових відносин, визначає поняття договору страхування, права та обов'язки сторін, підстави припинення договору тощо.

Спеціальне правове регулювання страхування здійснюється Законом України «Про страхування» від 01 січня 2025 року № 1909-IX [3]. Як зазначає І.О. Александрова, «цей закон є базовим актом страхового законодавства, який визначає правові засади здійснення страхової діяльності в Україні» [1, с. 89].

Закон України «Про страхування» регулює такі основні питання:

- правовий статус суб'єктів страхової діяльності;
- ліцензування страхової діяльності;
- формування та розміщення страхових резервів;
- державне регулювання страхової діяльності;
- гарантії захисту інтересів страхувальників. [3]

Окремі види страхування регулюються спеціальними законами. Зокрема, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів регулюється Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [10].

Державне регулювання страхової діяльності здійснює Національний банк України, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, правовий статус якого визначається Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [11].

Важливу роль у правовому регулюванні страхування відіграють підзаконні нормативно-правові акти, прийняті Нацкомфінпослуг. В.М. Стеценко підкреслює, що «підзаконні акти конкретизують положення законів та забезпечують детальне регулювання окремих аспектів страхової діяльності» [7, с. 234].

До найважливіших підзаконних актів у сфері страхування належать:

- Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності, ліквідності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій страховика;
- Положення про формування страхових резервів
- Положення про порядок і умови видачі ліцензій на здійснення страхової діяльності.

Особливе місце в системі джерел страхового права займають міжнародні договори України. Згідно зі статтею 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України» [8]. У сфері страхування Україна є учасницею ряду міжнародних конвенцій та угод, зокрема Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів.

Судова практика також відіграє важливу роль у правовому регулюванні страхування. Постанови Верховного Суду України з питань застосування страхового законодавства мають важливе значення для однакового застосування правових норм судами всіх інстанцій.

Євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність адаптації українського страхового законодавства до норм Європейського Союзу. Т.А. Говорушко відзначає, що «гармонізація страхового законодавства України з правом ЄС є одним із пріоритетних напрямків розвитку правового регулювання страхування» [6, с. 245].

Висновки до розділу 1

Страховання являє собою складний правовий інститут, що поєднує приватно-правові та публічно-правові елементи і характеризується специфічними ознаками алеаторності, довгостроковості та особливого суб'єктного складу. Правова природа страховання визначається системою основоположних принципів, серед яких найважливішими є принципи страхового інтересу, максимальної добросовісності, відшкодування, пропорційності та субрегації, що забезпечують ефективність страхового захисту та справедливий розподіл ризиків. Нормативно-правова база страховання в Україні має ієрархічну структуру та включає конституційні норми, положення Цивільного кодексу України, спеціальне страхове законодавство на чолі із Законом України "Про страхування", а також підзаконні акти органів державного регулювання.

Державне регулювання страхової діяльності здійснює Національний банк України, що забезпечує контроль за дотриманням вимог законодавства та захист інтересів страхувальників. Важливу роль у розвитку страхового права відіграють міжнародні договори України та судова практика, які сприяють уніфікації правового регулювання та забезпеченню однакового застосування правових норм.

Євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність подальшої гармонізації українського страхового законодавства з правом Європейського Союзу, що є пріоритетним напрямком розвитку правового регулювання страхування. Таким чином, сучасна система правового регулювання страхування в Україні забезпечує комплексний підхід до врегулювання страхових відносин та створює необхідні умови для розвитку страхового ринку.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

2.1. Суб'єкти страхових відносин.

Страхові правовідносини характеризуються особливим суб'єктним складом, який включає різні категорії учасників з різним правовим статусом та функціями. Правильне розуміння правового становища кожного суб'єкта є необхідною умовою ефективного функціонування страхового ринку.

Основними суб'єктами страхових відносин є страховики, страхувальники, застраховані особи та вигодонабувачі. Кожен із цих суб'єктів має специфічні права та обов'язки, визначені законодавством та договором страхування.

Страховик є центральною фігурою страхових правовідносин. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про страхування» страховиками можуть бути «Акціонерні товариства або товариства з додатковою відповідальністю (крім філій страховиків-нерезидентів).» [3]. В.Д. Базилевич підкреслює, що «страховик повинен мати достатній капітал та професійну компетенцію для виконання взятих на себе страхових зобов'язань» [2, с. 167].

Правовий статус страховика характеризується такими особливостями:

- спеціальна правосуб'єктність, обмежена здійсненням страхової та пов'язаної з нею діяльності;
- підвищені вимоги до статутного капіталу;
- обов'язок формування страхових резервів;
- спеціальні вимоги до кваліфікації керівників.

С.С. Осадець зазначає, що «страховики в Україні можуть створюватися у формі акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, повних товариств, командитних товариств» [4, с. 156].

Страхувальником може бути будь-яка дієздатна фізична особа або юридична особа, яка укладає договір страхування і сплачує страхові внески. О.О.

Гаманкова підкреслює, що «страхувальник повинен мати страховий інтерес щодо об'єкта страхування» [5, с. 203].

Права страхувальника включають:

- право на укладення договору страхування;
- право на отримання страхового відшкодування або страхової виплати;
- право на зміну умов договору страхування;
- право на достроковий розірвання договору.

До обов'язків страхувальника належать:

- своєчасна сплата страхових внесків;
- повідомлення страховика про всі суттєві обставини;
- вжиття заходів щодо запобігання страховому випадку;
- негайне повідомлення про настання страхового випадку.

Згідно з «статею 1 Закону України «Про страхування» «застрахована особа - фізична особа, визначена страхувальником у договорі страхування, життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення якої є об'єктом страхування за договором страхування.» [3] У особистому страхуванні застрахованою особою зазвичай є сам страхувальник, однак може бути і третя особа. Т.А. Говорушко відзначає, що «згода застрахованої особи є обов'язковою умовою дійсності договору особистого страхування» [6, с. 189].

«Вигодонабувач – це особа, яка має право на отримання страхової виплати у разі настання страхового випадку» [3] В.М. Стеценко зазначає, що вигодонабувач може бути призначений страхувальником як у договорі страхування, так і в окремому розпорядженні» [7, с. 178].

Особливою категорією суб'єктів страхових відносин є страхові посередники – страхові агенти та страхові брокери. Страхові агенти діють від імені та в інтересах страховика, тоді як страхові брокери представляють інтереси страхувальників.

Згідно зі статтею 31 Закону України «Про страхування», «Страховими посередниками можуть бути страхові або перестрахові брокери, страхові агенти.» [3].

Страхові брокери, на відміну від агентів, є незалежними посередниками. І.О. Александрова підкреслює, що «страхові брокери надають консультаційні послуги страхувальникам та сприяють укладенню найбільш вигідних для них договорів страхування» [1, с. 134].

Державне регулювання страхової діяльності здійснює Національний банк України, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. До його повноважень належать:

- ліцензування страхової діяльності;
- нагляд за дотриманням страхового законодавства;
- захист прав споживачів страхових послуг;
- розробка нормативно-правових актів у сфері страхування.

Моторне (транспортне) страхове бюро України є специфічним суб'єктом страхових відносин у сфері обов'язкового страхування автоцивільної відповідальності. Його діяльність регулюється спеціальним законодавством та має на меті забезпечення компенсації потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах.

Таким чином, система суб'єктів страхових відносин в Україні є досить розгалуженою та включає як основних учасників страхових правовідносин, так і спеціалізовані інституції, що забезпечують функціонування страхового ринку.

2.2. Особливості правового регулювання окремих видів страхування

Правове регулювання різних видів страхування має свої специфічні особливості, зумовлені природою страхових ризиків, характером об'єктів страхування та соціально-економічною значимістю окремих видів страхового захисту.

Особисте страхування охоплює страхування життя, здоров'я, працездатності та інших особистих благ людини. В.Д. Базилевич підкреслює, що «особисте страхування має особливе соціальне значення, оскільки забезпечує захист найважливіших життєвих інтересів людини» [2, с. 234].

Страхування життя є одним із найбільш специфічних видів особистого страхування. Його особливості полягають у тому, що страховий випадок (смерть застрахованого) є неминучим, що принципово відрізняє його від інших видів страхування. С.С. Осадець зазначає, що «договори страхування життя часто поєднують страхову та інвестиційну складові» [4, с. 201].

Медичне страхування в Україні може здійснюватися як у добровільній, так і в обов'язковій формі. О.О. Гаманкова відзначає, що «розвиток медичного страхування є важливою умовою реформування системи охорони здоров'я в Україні» [5, с. 267].

Майнове страхування спрямоване на захист майнових інтересів власників від різноманітних ризиків. Об'єктами майнового страхування можуть бути будь-які майнові права та інтереси, що не суперечать закону.

Страхування нерухомості має особливе значення в умовах розвитку ринку нерухомості в Україні. Т.А. Говорушко підкреслює, що «страхування нерухомості забезпечує захист одного з найважливіших видів майна громадян та юридичних осіб» [6, с. 223].

Особливості страхування транспортних засобів зумовлені високим рівнем ризиків, пов'язаних з експлуатацією автомобільного транспорту. В.М. Стеценко зазначає, що «страхування транспортних засобів включає як добровільні, так і обов'язкові види страхування» [7, с. 289].

Страхування відповідальності є окремою групою страхових продуктів, що забезпечує захист інтересів третіх осіб від можливої шкоди, завданої діяльністю страхувальника. І.О. Александрова відзначає, що «страхування відповідальності має особливе соціальне значення, оскільки захищає інтереси потерпілих осіб» [1, с. 178].

Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) є найбільш розповсюдженим видом страхування відповідальності в Україні. Згідно з Законом України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних

транспортних засобів», «власники транспортних засобів зобов'язані страхувати свою цивільно-правову відповідальність» [10].

Професійне страхування відповідальності набуває все більшого поширення в Україні, особливо для таких професій, як лікарі, нотаріуси, аудитори, адвокати. В.Д. Базилевич підкреслює, що «професійне страхування відповідальності є гарантією захисту клієнтів професійних послуг» [2, с. 301].

Сільськогосподарське страхування має специфічні особливості, зумовлені сезонним характером сільськогосподарського виробництва та залежністю від природно-кліматичних умов. С.С. Осадець зазначає, що «державна підтримка сільськогосподарського страхування є необхідною умовою його розвитку» [4, с.267].

2.3. Державне регулювання і контроль за діяльністю страхових компаній в Україні.

Державне регулювання страхової діяльності є необхідним елементом функціонування страхового ринку, що забезпечує захист інтересів страхувальників та стабільність фінансової системи країни. Система державного регулювання страхування в Україні включає законодавче регулювання, ліцензування, пруденційний нагляд та захист прав споживачів.

Центральним органом державного регулювання страхової діяльності в Україні Національний банк України, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. О.О. Гаманкова підкреслює, що «ефективність державного регулювання залежить від повноважень регулятора та його незалежності» [5, с. 345].

Ліцензування страхової діяльності є одним із основних інструментів державного регулювання. Згідно зі статтею 11 Закону України «Про страхування», «Юридична особа набуває статусу страховика і право на здійснення діяльності із страхування виключно після отримання ліцензії на здійснення діяльності із страхування (далі - ліцензія), яка видається

Регулятором.» [3]. Т.А. Говорушко зазначає, що «ліцензування забезпечує допуск на страховий ринок лише тих суб'єктів, які відповідають установленим вимогам» [6, с. 298].

Пруденційний нагляд включає контроль за фінансовою стійкістю страховиків, дотриманням нормативів достатності капіталу, ліквідності та платоспроможності. В.М. Стеценко підкреслює, що «пруденційне регулювання спрямоване на запобігання банкрутству страховиків та захист інтересів страхувальників» [7, с. 356].

Основними інструментами пруденційного нагляду є:

- встановлення мінімального розміру статутного капіталу;
- нормативи достатності капіталу та платоспроможності;
- вимоги щодо формування та розміщення страхових резервів;
- обмеження щодо концентрації ризиків;
- вимоги до кваліфікації керівників страхових компаній.

Захист прав споживачів страхових послуг є важливим напрямком державного регулювання. І.О. Александрова відзначає, що «захист прав споживачів включає інформаційне забезпечення, розгляд скарг та врегулювання спорів» [1, с. 223].

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб також здійснює функції з регулювання та нагляду за діяльністю страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя.

Висновки до розділу 2

Аналіз правових засад страхування в Україні засвідчив, що система суб'єктів страхових відносин є достатньо розгалуженою та включає основних учасників (страховиків, страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів) і спеціалізовані інституції, кожен із яких має чітко визначені права та обов'язки. Страховики як центральні суб'єкти страхових правовідносин характеризуються спеціальною правосуб'єктністю, підвищеними вимогами до капіталу та

професійної компетенції, що забезпечує виконання взятих страхових зобов'язань.

Правове регулювання окремих видів страхування демонструє диференційований підхід залежно від природи страхових ризиків та соціально-економічної значимості страхового захисту, при цьому особисте страхування має особливе соціальне значення через захист найважливіших життєвих інтересів людини. Майнове страхування та страхування відповідальності забезпечують комплексний захист майнових інтересів та інтересів третіх осіб, причому обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів є найбільш поширеним видом у цій категорії.

Система державного регулювання страхової діяльності в Україні, централізована навколо Національного банку України, включає ліцензування, пруденційний нагляд та захист прав споживачів як основні інструменти забезпечення стабільності страхового ринку. Пруденційне регулювання через контроль фінансової стійкості, нормативи достатності капіталу та вимоги до формування страхових резервів є ключовим механізмом запобігання банкрутству страховиків та захисту інтересів страхувальників.

Ефективність правового регулювання страхової діяльності в Україні значною мірою залежить від збалансованості інтересів усіх учасників страхового ринку та адаптації регуляторних механізмів до сучасних викликів та міжнародних стандартів. Подальший розвиток страхового ринку потребує вдосконалення системи захисту прав споживачів та посилення незалежності регуляторних органів для забезпечення довіри до страхових інститутів з боку громадян та бізнесу.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми правового регулювання страхування в Україні в умовах воєнного стану

Воєнний стан, введений в Україні у зв'язку з російською агресією, створив безпрецедентні виклики для страхового ринку та системи правового регулювання страхування. Ці виклики потребують термінового вирішення для забезпечення стабільності страхового ринку та захисту інтересів споживачів страхових послуг.

Однією з основних проблем є неврегульованість питання страхового покриття воєнних ризиків. В.Д. Базилевич зазначає, що «традиційно воєнні ризики виключаються зі страхового покриття, що створює проблеми для відшкодування збитків, завданих воєнними діями» [2, с. 389].

Більшість стандартних договорів страхування містять клаузули про виключення воєнних ризиків із страхового покриття. Це означає, що збитки, завдані внаслідок воєнних дій, терористичних актів, не підлягають відшкодуванню за рахунок страхових компаній. С.С. Осадець підкреслює, що «необхідність перегляду підходів до страхування воєнних ризиків стала очевидною в умовах повномасштабної війни» [4, с. 334].

Проблема ідентифікації та оцінки збитків у зонах бойових дій створює значні труднощі для страхових компаній. О.О. Гаманкова відзначає, що «неможливість проведення огляду пошкоджених об'єктів у зонах активних бойових дій ускладнює процедуру врегулювання страхових випадків» [5, с. 401].

Евакуація населення з окупованих та прифронтових територій призвела до втрати документів, що підтверджують право власності на застраховане майно. Т.А. Говорушко зазначає, що «відсутність документів створює додаткові перешкоди для отримання страхового відшкодування» [6, с. 367].

Фінансова нестабільність страхових компаній внаслідок масових страхових випадків та економічної кризи є ще однією серйозною проблемою. В.М. Стеценко підкреслює, що «значна частина страхових компаній опинилася під загрозою банкрутства через неможливість виконання страхових зобов'язань» [7, с. 423].

Нормативно-правове регулювання не «було готове до таких масштабних викликів. І.О. Александрова відзначає, що чинне законодавство не містить спеціальних норм щодо функціонування страхового ринку в умовах воєнного стану» [1, с. 289].

Проблеми з перестрахуванням також загострилися в умовах війни. Міжнародні перестраховики почали відмовлятися від покриття українських ризиків або значно підвищили тарифи, що ускладнило роботу вітчизняних страховиків.

Кіберризики значно зросли в умовах війни, але правове регулювання кіберстрахування в Україні залишається недосконалим. «Необхідність розвитку кіберстрахування стала особливо актуальною в умовах інтенсивних кібератак» [2, с. 445], – зазначає В.Д. Базилевич.

3.2. Напрямки вдосконалення законодавства у сфері страхування

Вдосконалення законодавства у сфері страхування є нагальною потребою для забезпечення стабільного розвитку страхового ринку України та його інтеграції в європейський економічний простір. Основні напрямки реформування повинні враховувати як загальносвітові тенденції розвитку страхування, так і специфічні потреби України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Адаптація до директив Європейського Союзу є пріоритетним напрямком розвитку українського страхового законодавства. С.С. Осадець підкреслює, що «імплементация директив ЄС Solvency II потребує кардинального перегляду системи пруденційного регулювання страховиків» [4, с. 378].

Основні елементи європейської системи регулювання, які потребують впровадження в Україні:

- ризик-орієнтований підхід до оцінки платоспроможності;
- посилення вимог до корпоративного управління;
- підвищення прозорості діяльності страховиків;
- захист прав споживачів страхових послуг.

О.О. Гаманкова зазначає, що «створення єдиного цифрового простору страхових послуг є необхідною умовою модернізації страхового ринку» [5, с. 434]. Це включає:

- розвитку InsurTech-рішень;
- впровадження блокчейн-технологій;
- автоматизації процесу врегулювання страхових випадків;
- створення єдиних баз даних страхових договорів.

Правове регулювання воєнних ризиків потребує кардинального перегляду. Т.А. Говорушко пропонує «створення спеціального механізму страхування та компенсації збитків, завданих воєнними діями, за участю держави» [6, с. 398].

Можливі моделі вирішення проблеми воєнних ризиків:

- створення державного фонду компенсації воєнних збитків;
- обов'язкове перестраховування воєнних ризиків у державній компанії;
- державні гарантії за договорами страхування від воєнних ризиків;
- міжнародні програми страхування політичних ризиків.

Розвиток агрострахування потребує спеціального правового регулювання з урахуванням державної підтримки. В.М. Стеценко підкреслює, що «ефективне агрострахування можливе лише за умови державного субсидування страхових премій» [7, с. 467].

Посилення захисту прав споживачів страхових послуг має включати:

- створення незалежного омбудсмена у сфері страхування;
- спрощення процедур розгляду скарг споживачів;
- підвищення фінансової грамотності населення;

- посилення відповідальності за порушення прав споживачів.

І.О. Александрова наголошує на необхідності «створення системи гарантування страхових виплат для захисту інтересів страхувальників у разі банкрутства страховика» [1, с. 356].

Удосконалення системи оподаткування страхової діяльності має стимулювати розвиток довгострокового страхування життя та недержавного пенсійного забезпечення. Це і також включає надання податкових пільг для внесків за договорами страхування життя та накопичувального страхування.

Висновок до розділу 3

Воєнний стан в Україні кардинально змінив умови функціонування страхового ринку, виявивши системні недоліки правового регулювання, що не були готові до масштабних викликів повномасштабної війни. Найгострішими проблемами стали неврегульованість воєнних ризиків, які традиційно виключаються зі страхового покриття, неможливість проведення оцінки збитків у зонах бойових дій та втрата документів внаслідок евакуації населення з окупованих територій. Фінансова нестабільність страхових компаній через масові страхові випадки та економічну кризу поставила під загрозу виконання страхових зобов'язань, а проблеми з міжнародним перестраховуванням додатково ускладнили ситуацію на ринку.

Вдосконалення страхового законодавства має відбуватися у трьох ключових напрямках: адаптація до європейських стандартів через імплементацію директив ЄС Solvency II, створення спеціального механізму страхування воєнних ризиків за участю держави та модернізація ринку через цифровізацію. Пріоритетним є впровадження ризик-орієнтованого підходу до регулювання, посилення вимог до корпоративного управління страховиками та підвищення прозорості їхньої діяльності відповідно до європейських стандартів. Розвиток цифрового простору страхових послуг через InsurTech-рішення, блокчейн-технології та автоматизацію процесів є необхідною умовою модернізації галузі.

Посилення захисту прав споживачів через створення незалежного омбудсмена, спрощення процедур розгляду скарг та підвищення фінансової грамотності населення має стати невід'ємною частиною реформ. Комплексне вирішення виявлених проблем через системне реформування законодавства, створення системи гарантування страхових виплат та розвиток агрострахування з державною підтримкою забезпечить стабільність страхового ринку України та його успішну інтеграцію в європейський економічний простір.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження системи правового регулювання страхування в Україні дозволяє зробити такі основні висновки:

Страхування є складним правовим інститутом, що поєднує приватноправові та публічно-правові елементи. Це означає, що в рамках страхових відносин реалізуються як інтереси окремих осіб (страхувальників), так і загальносуспільні потреби, які вимагають регулювання з боку держави. Правова природа страхування характеризується алеаторністю, довгостроковістю відносин та специфічним суб'єктним складом. Основні принципи страхування – страховий інтерес, максимальна добросовісність, відшкодування, пропорційність та субрегація – утворюють цілісну систему, що забезпечує ефективність страхового захисту. Ці принципи не лише формують основу для укладення договорів, але й визначають етичні та правові норми, якими мають керуватися всі учасники страхового процесу.

Нормативно-правова база страхування в Україні має ієрархічну структуру та включає конституційні норми, положення Цивільного кодексу України, спеціальне страхове законодавство та підзаконні нормативно-правові акти. Базовим актом є Закон України "Про страхування", який визначає правові засади здійснення страхової діяльності. Цей закон, у свою чергу, регулює питання, пов'язані з ліцензуванням страхової діяльності, правами та обов'язками учасників страхових відносин, а також механізмами захисту прав споживачів.

Система суб'єктів страхових відносин включає страховиків, страхувальників, застрахованих осіб, вигодонабувачів, страхових посередників та органи державного регулювання. Кожен суб'єкт має специфічні права та обов'язки, визначені законодавством та договором страхування. Важливо, що взаємодія між цими суб'єктами має бути прозорою та взаємовигідною, що забезпечує довіру до страхового ринку.

Правове регулювання окремих видів страхування має свої особливості, зумовлені природою страхових ризиків та соціально-економічною значимістю. Наприклад, особисте страхування, майнове страхування та страхування

відповідальності регулюються з урахуванням специфіки кожного виду, що вимагає гнучкого підходу до правового регулювання та адаптації норм до реалій сучасного ринку.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється через ліцензування, пруденційний нагляд та захист прав споживачів. Центральним органом регулювання є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Ця структура має забезпечити не лише контроль за страховиками, але й активну підтримку споживачів, що є особливо актуальним в умовах економічної нестабільності.

Воєнний стан створив безпрецедентні виклики для страхового ринку України. Основними проблемами є нерегульованість воєнних ризиків, труднощі з оцінкою збитків у зонах бойових дій, фінансова нестабільність страховиків та недосконалість нормативно-правового регулювання. Це вимагає термінового перегляду існуючих норм та розробки нових механізмів, які б враховували специфіку воєнних ризиків і забезпечували адекватний захист для всіх учасників страхового процесу.

Вдосконалення страхового законодавства має здійснюватися за такими напрямками: адаптація до директив ЄС, цифровізація страхових послуг, врегулювання воєнних ризиків, розвиток агрострахування, посилення захисту прав споживачів та створення системи гарантування страхових виплат. Це дозволить не лише підвищити конкурентоспроможність українського страхового ринку, але й забезпечити його стійкість до зовнішніх і внутрішніх викликів.

Інтеграція України в європейський економічний простір вимагає гармонізації національного страхового законодавства з правом ЄС, що передбачає впровадження ризик-орієнтованого підходу до регулювання та підвищення стандартів корпоративного управління страховиків. Це створить умови для більш ефективного функціонування страхового ринку та забезпечить належний рівень захисту прав споживачів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом досвіду зарубіжних країн у сфері страхування воєнних ризиків, розробкою механізмів

державно-приватного партнерства у страхуванні та дослідженням впливу цифровізації на правове регулювання страхових відносин. Це дозволить не лише виявити ефективні практики, але й адаптувати їх до українських реалій, що сприятиме розвитку страхового сектору в умовах сучасних викликів та забезпечить його конкурентоспроможність на європейському та світовому ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрова І. О. Правове регулювання страхової діяльності в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Юридична думка, 2018. 412 с.
2. Базилевич В. Д. Страхування : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2019. 1019 с.
3. Про страхування : Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №№ 12-13. Ст. 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
4. Осадець С. С. Страхування : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2020. 599 с.
5. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України : теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2019. 505 с.
6. Говорушко Т. А. Страхове право України : підручник. Київ : Істина, 2018. 456 с.
7. Стеценко В. М. Адміністративне право України : підручник. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Атіка, 2019. 624 с.
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
10. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 1 січня 2025 р. № 3720-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2024. №№ 37, 38. Ст. 238. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
11. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 30 грудня 2024 р. № 1953-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2023. № 3-4. Ст. 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

12. Шихов А. К. Страхування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 296 с.
13. Ротова Т. А. Страхове право України : навч. посіб. Харків : Право, 2018. 224 с.
14. Кнейслер О. В. Страхування фінансових ризиків : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 287 с.
15. Внукова Н. М. Страхування та актуарні розрахунки : підручник. Харків : Бурун Книга, 2016. 400 с.
16. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками : підручник. Київ : Знання, 2019. 598 с.
17. Клапків М. С. Страхування фінансових ризиків : монографія. Тернопіль : Карт-бланш, 2018. 570 с.
18. Про затвердження Положення про обов'язкові критерії і нормативи достатності капіталу та платоспроможності страховика : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 7 червня 2018 р. № 850. Офіційний вісник України. 2018. № 51. Ст. 1721.
19. Про затвердження Положення про формування страхових резервів : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 17 грудня 2004 р. № 3104. Офіційний вісник України. 2005. № 3. Ст. 108.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України Закону України "Про страхування" від 10 листопада 2011 р. № 5-рп/2011. Офіційний вісник України. 2011. № 94. Ст. 3444.
21. Млинарський С. В. Правове регулювання страхування в країнах ЄС та перспективи адаптації в Україні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 298 с.
22. Заволока Ю. М. Страхування як засіб забезпечення економічної безпеки України : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Київ, 2018. 223 с.

23. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей здійснення страхової діяльності під час дії правового режиму воєнного стану : Закон України від 3 серпня 2022 р. № 2324-IX. Голос України. 2022. № 149.

24. Директива 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року про початок і ведення діяльності у сфері страхування та перестрахування (Solvency II). Official Journal of the European Union. 2009. L 335. P. 1-155.

25. Костюченко О. А. Актуальні проблеми розвитку страхового ринку України в умовах європейської інтеграції. Економіка та держава. 2020. № 3. С. 56-61.

26. Нечипоренко А. В. Страхування воєнних ризиків: світовий досвід та українські реалії. Фінанси України. 2023. № 2. С. 89-104.

27. Про затвердження Методики формування страхових резервів за видами страхування, іншими, ніж страхування життя : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 17 грудня 2004 р. № 3176. Офіційний вісник України. 2005. № 3. Ст. 134.

28. Єрмошенко А. М. Цифровізація страхового ринку України: правові аспекти та перспективи. Право та інновації. 2021. № 4. С. 45-52.

29. Постанова Верховного Суду України від 15 квітня 2019 року у справі № 910/2563/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 25.05.2025).

30. Insurance Europe. European Insurance in Figures. Brussels : Insurance Europe, 2023. 76 p.